

Doktorantūra Lietuvoje – „be lūkesčių, gairių ir studijų politikos“

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.47.09>

Lietuvoje į doktorantūros studijas kasmet įstoja apie 600 doktorantų, iš jų apie 70 renkasi humanitarinių ir apie 150 socialinių mokslų sritis. Remiantis įvairiais tyrimais, studijų nebaigia ir akademinę bendruomenę palieka net 5–50 procentų doktorantų¹. Apmaudu, tačiau apie doktorantūros padėtį ir problemas jaunesni tyrėjai, jų vadovai ir doktorantūrą organizuojančios institucijos dažniausiai kalba tarpusavyje, o ne viešai, trūksta ir mokslinių tyrimų bei diskusijų šiomis temomis.

2021 m. lapkričio 22 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusi diskusija, kurią čia pateikiame, leido giliau pažvelgti į doktorantų ir jų vadovų patiriamas problemas, pastebėti teigiamus pokyčius, susijusius su 2019 m. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos teikimu beveik du kartus padidinti doktorantų stipendijas, ir suprasti, kad sėkmingai doktorantūrai ir jaunojo mokslininko karjera svarbi III studijų pakopos vizija, kurią turėtų formuoti akademinės institucijos.

Diskusijoje dalyvavo Dalia Satkauskytė, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinės literatūros skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja, Axelis Holvoetas, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Baltijos kalbų ir kultūrų instituto profesorius, Gitana Vanagaitė, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesorė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, Saulius Vasiliauskas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinės literatūros skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas, Jovita Žėkaitė, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto doktorantė, ir Eleonora Dagienė, Leideno (Nyderlanduose) universiteto doktorantė ir Mykolo

1 2020 m. STRATA parengtoje *Mokslo būklės apžvalgoje* pateikiama, kad 2012–2019 m. tik 4,6 proc. iš bendro studijuojančių doktorantų skaičiaus nutraukdavo studijas. O štai 2020 m. MTEP ataskaitoje *Investicijos į MTEP ir inovatyviosios bei sumaniosios ekonomikos vystymą: pasiekimų, išmokytojų pamokų ir išliekančių plėtros poreikių „žemėlapis“* minima, kad „[t]ik pusė doktorantų baigia studijas“.

Romerio universiteto tyrėja. Diskusiją moderavo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinės literatūros skyriaus doktorantė Karolina Bagdonė.

Karolina Bagdonė: Ši pokalbį pradėti verta, nes jaunieji mokslininkai atsiranda, dingsta, galbūt sėkmingai baigia doktorantūrą, o tarp atsiradimo ir tapimo mokslininku apie juos kalbama mažai, nebent kalbamasi tarpusavyje. Norėčiau pradėti nuo bendresnio klausimo: 2009 m. tuometis Lietuvos mokslų tarybos pirmininkas Eugenijus Butkus interviu teigė, kad tik pusė doktorantų baigia doktorantūrą. Kaip jums atrodo, kokia yra dabartinė doktorantūros situacija Lietuvoje, praėjus 12 metų? Ar turime kalbėti apie tuos pusę nebaigiančiųjų doktorantūros, o gal yra geriau?

Jovita Žėkaitė: Nuo 2009 m. turime labai mažai duomenų, ir tie duomenys kartais yra priešaringi, todėl labai sunku spręsti, ar situacija pagerėjo, ar pablogėjo. Yra aspektų, į kuriuos atsižvelgdami galime įvertinti įvykusius pokyčius, pavyzdžiui, didesnės stipendijos, o tai yra akivaizdus pagerėjimas. Kiti aspektai – kad daug doktorantų palieka, nebaigia studijų – lieka ne iki galo įvertinti. Vienos bendros visų 25 institucijų, kurios turi doktorantūros teisę, suvestinės, kiek doktorantų įstojo ir kiek baigė, nėra. Doktorantas gali sustabdyti studijas, tada dar yra „Keturi plus vienas“² principas, nėra taip paprasta viską suskaičiuoti, o ir skirtingos institucijos, atsakingos už stebėseną, seka skirtingus duomenis. Pavyzdžiui, apgintų disertacijų skaičių.

Dalia Satkauskytė: Mano asmeninė statistika tokia – turėjau 4 doktorantus, iš jų 2 apsigynė, viena studijuoja, viena studijas paliko. Ir paliko dėl klausimo, kuris kyla nuolat, – dėl prasmės ir perspektyvos. Kai kalbame apie doktorantūrą, turime galvoti, kad tai yra integrali mokslo ir studijų dalis. O ilgą laiką apie tai galvojama nebuvo. Net kai doktorantams kėlė stipendijas, teko įrodinėti atsakingiems ministerijos atstovams, kad tai yra sistemos dalis. Ir jeigu sakai „a“, turi sakyti ir „b“. Jeigu pakeli doktorantui stipendiją ir nepakeli jauniausiojo mokslo darbuotojo algos, kuri vienu metu buvo labai sumažėjusi, žmogus labai susimąsto. Tai čia finansiniai dalykai.

2 Doktorantas įsipareigoja baigti studijas per 4 metus, o penktaisiais metais turi apsiginti disertaciją. Jei to nepadarys, disertaciją turės gintis eksternu (*red. past.*).

Kitas dalykas – tam tikros akademinio lauko įtampos, kurios egzistuoja, įskaitant ir psichologines. Akademija yra labai hierarchiška sistema, o mūsiškė yra dar (nebenoriu to žodžio vartoti, bet vis dėlto) – posovietinė. Vis labiau manau, kad ano laiko kaltinti nėra ko, bet kažkodėl prikuriame papildomų įtampų, esame linkę daugiau kontroliuoti. Kodėl aš taip kalbu? Todėl, kad turėjau laimę baigti doktorantūrą virsmo metu – esu pirmos kartos Nepriklausomos Lietuvos doktorantė. Mes studijavome, atrodo, labai keistu metu, kuris man buvo labai įdomus: baigiau universitetą, dar beveik sovietinį, beveik nesimokėm modernių metodologijų, daugybės kitų dalykų. Man buvo nepaprastai įdomu ir smagu mokytis ir visiškai nebaisu, kad reikėjo laikyti 12 egzaminų, nes mums atėjo dėstyti užsienio profesoriai. Žodžiu, buvo visiškai dinamiškas laikas, nors ta pati problema irgi buvo, kad apsigynusieji gaudavo mažesnę atlyginimą nei doktoranto stipendija. Bet pas mus nebuvo tiek biurokratinės kontrolės. Dabar yra tokia kontrolė, kad nežinau, kaip būčiau apsigynusi. Mane buvo visiškai paleidę: visą disertacijos tekstą parašiau per paskutinį pusmetį. Apsigyniau anksčiau laiko. Dabar niekas neleidžia dirbti individualiai pagal tai, kaip tavo psichika dirba. Kontrolės, aišku, reikia, bet aš kalbu dėl to, kuo skundžiasi mano studentai, – kad kontrolė yra perteklinė, neindividualizuota kiekvieno doktoranto atveju.

Man atrodo, kad sistema galėtų būti lankstesnė. Tai nėra vien tik doktorantūros studijų dalis – visi, kas dirbame šitame lauke, tą kontrolę jaučiame, dejuojame, dejavimą girdi doktorantai, ir mes taip netiesiogiai juos demotyvuojame. Iš mano trijų apsigynusių daktarų vienas dirba akademinį darbą, kita jo nedirba – Virginija Cibarauskė, dabar garsi literatūros kritikė. Jinai apie įtampas kalba drąsiai, bet dėl doktorantūros studijų nesigaili, nes jos davė daug galimybių paskaityti, gilinti išsilavinimą. Ji vienąkart sakė, kad doktorantūros studijas baigė dėl to, kad nenorėjo nuvilti disertacijos vadovės. Taigi žmogus vis tiek įvertina (kaip jūs sakėte, kažkiek procentų lieka, kiti išeina ir verslus sukuria), kad išsilavinimas gali duoti labai daug. Tai gal nėra tragiška, kad nemaža žmonių dalis nenuėina į akademią. Problema (nežinau, kaip jūsų srityje), kad mums jau sunku pritraukti tų apsigynusių daktarų.

Axelis Holvoetas: Sutikčiau, kad doktoranto santykiai su mokslo institucija, konkrečiai, su doktorantūros komitetu yra labai formalizuoti, biurokratiniai. Viena vertus, yra kontrolė, apie kurią kalbėjote, bet, antra vertus, man atrodo, kad doktorantas, stodamas į doktorantūrą, nepatenka į kokią nors mokslinę terpę, –

kai kurie doktorantai sugeba individualiai dirbti ir ieškoti savo kelių, bet ne visiems lengva. Man atrodo, kad doktorantui svarbu patekti į mokslinę terpę, kur vyksta diskusijos, seminarai, nuolatinis bendravimas ir su kitais doktorantais, ir su mokslo darbuotojais, ne tik su vadovu. Mano akimis, dalis doktorantų yra tiesiog pasimetę, neturi tos terpės, kuri juos palaikytų.

Satkauskytė: Neformaliai.

Holvoetas: Neformaliai.

Saulius Vasiliauskas: Galiu papildyti, kadangi esu ką tik apgynęs disertaciją. Man atrodo, kad doktorantui būdingos emocijos – vienatvės jausmas ir saviplauka. Labai svarbu jausti saitus su bendruomene, dalyvauti akademiniam gyvenime, diskusijose. Kadangi studijuoti doktorantūroje atėjau iš kitos aukštosios mokyklos, mano integracija buvo gal kiek sudėtingesnė, tiesiog turėjau mažiau pažįstamų. Doktorantai, kurie ilgus metus mokosi toje pačioje aukštojoje mokykloje, jau turi nusistovėjusį ryšių tinklą, greičiau gauna informaciją, turi į ką atsiremti. O kalbant apie akademinę iniciatyvą norėčiau pasidžiaugti gerbiamo Axelio organizuojamais seminarais kalbotyros krypties doktorantams, manau, kad tokių reikėtų ir literatams...

Balsai: Jie vyksta, tik retokai...

Satkauskytė: Jie vyksta, turi tam tikrą formą, žinau, kad dabar yra nutrūkę. Veda Nijolė Keršytė. Jie turi tokią formą: doktorantas pateikia darbo dalį, ji yra svirstoma, paskiriamas recenzentas. Bet man atrodo, kad tai yra daugiau nei vien tik seminaras.

Holvoetas: Aš visą laiką apie tai kalbu, tai yra mano *ceterum censeo* (tema, prie kurios nuolat grįžtu). Jeigu doktorantas yra studentas, nes toks jo oficialus statusas, tai turi būti ir doktorantūros studijos, ir ne vienas seminaras turėtų būti: vienas seminaras kalbininkams, kitas – literatams, jų turėtų būti daug...

Satkauskytė: Mes taip mokėmės. Jūs padėjote man suprasti, kodėl studijuodama doktorantūroje nesijaučiau blogai – dėl to, kad mes turėjome 12 kursų...

Gitana Vanagaitė: Bet mes juos lankėme ne kartu su doktorantais, mes galėdavome prisijungti ir prie magistrantų.

Satkauskytė: Buvo ir specialių doktorantų kursų, pavyzdžiui, lietuvių kilmės užsienio profesorių (mums dėstė Rimvydas Šilbajoris, Vytautas Kavolis).

Vanagaitė: Problema, kad doktorantas nėra niekaip užimamas ne tik kaip studentas, jis nėra įtraukiamas į jokią mokslinę veiklą – dėstymo universitete veiklą.

Satkauskytė: Bet doktorantai skundžiasi dėl to dėstymo universitete.

Holvoetas: Dėstymas yra atskiras klausimas. Ar doktorantui galima leisti dėstyti?

Vanagaitė: Dėstyti gal ir ne, bet doktorantas nedalyvauja pedagoginėje dėstymo eigoje nei kaip pagalbinkas, nei kaip asistentas, neturi su ja jokių sąlyčio taškų. Lyg ir išėitų, kad iš tikrųjų mes doktorantų ir nerengiamo aukštajai mokyklai, kurioje jie galėtų paskui likti...

Satkauskytė: Vėl pasakysiu iš asmeninės patirties. Dėščiau universitete, mano vienas kursas iš dalies sutapo su doktorantų kursu – doktorantai lankydavo kartu su magistrantais. Dėl to kildavo tam tikrų problemų, nes doktorantai būdavo aktyvesni, jų aukštesnis lygis ir pan. Kai man reikėdavo išvažiuoti į stažuotę ar komandiruotę, savo doktorantų paprašydavau vesti seminarus. Tai būdavo labai gera patirtis. Dabar yra kita problema, kurią matau. Turėjau vieną iš nedaugelio teorinių kursų, mano paskaitą lankydavo beveik visi doktorantai. Ir supratau, kad egzaminuoti 12 doktorantų per metus yra milžiniškas darbas. Peržiūrėjusi visą doktorantūros dalykų sistemą supratau, kad ji turėtų būti formuojama kiek kitaip. Kursai turėtų būti platesni, teoriniai ar istoriniai, kad būtų platesnis spektras. Vienas kitas toks kursas yra...

Vasiliauskas: Bet jų nėra labai daug. Doktorantūros komitete buvau kėlęs klausimą, pasakęs, kad trūksta sandų įvairovės. Dabar neatsimenu, kas tiksliai pasakė, kad čia yra mano problema.

Satkauskytė: Sistema turi būti lankstesnė, kad būtų galima rinktis iš kitų fakultetų kursų.

Vasiliauskas: Kai paklausiau, ar galima rinktis kitoje aukštojoje mokykloje, tarkim, Kaune, tai kažkas replikavo: o kam, jei Vilniaus universitetas yra geriausia aukštoji mokykla?..

Žekaitė: Klausdamasi humanitarų iš karto reflektuoju, kaip yra socialinių mokslų srityje. Niekada negali generalizuoti – skirtingi to paties universiteto fakultetai turi skirtingą doktorantūros studijų politiką. Man, pvz., tenka dėstyti, ir neseniai dirbau viename projekte, bet noriu pabrėžti du aspektus – kartais studijų metu negali įgyti gilesnės tyrėjo / mokslininko patirties, nes tam nėra finansavimo. Paprasčiausiai nėra laimimas konkursas, tai ir nėra kur tavęs, kaip jaunojo tyrėjo, įtraukti. Kyla grėsmė tiesiog tapti vienišu vilku – daugiausia dirbant individualiai su savo disertacija ir konsultuojantis tik su vadovu. Antra, kai pradedi dėstyti, dažniausiai pradedi nuo seminarų, ir tikrai galima pastebėti, kad kartais tie seminarai ir jų vedimas iš esmės susiję ne su tuo, kad tobulėtum, o su tuo, kad nėra kam juos vesti.

Eleonora Dagienė: Įsiterpsiu ir aš su savo doktorantūros Nyderlanduose patirtimi. Studijuojau Leideno universiteto CWTS (Centre for Science and Technology Studies) ir jame doktorantai kartais skundžiasi vienišumu, nors ir nepajutau, kad jie būtų atskirti nuo mokslininkų. Į bendrus centro posėdžius kviečiami ir doktorantai (jeigu patys nori dalyvauti). Aš priklausau Kiekybinių tyrimų grupei, ir, nors visi dirba prie labai skirtingų projektų, vienišas nesijauti vien dėl to, kad kas savaitę vyksta grupės susitikimas, kuriame dalyvauja ir doktorantai, ir profesorai. Visi aptariame kurio nors grupės nario rankraštį, diskutuotiną straipsnį arba klausomės kviestinio svečio iš kitos institucijos. Bendrumas juntamas ir nuolat el. paštu vykstančioje komunikacijoje. Be to, fakulteto doktorantūros skyrius organizuoja daug įvairių renginių (pvz., akademinio rašymo ar *mental help*) ir seminarų. Norinčiam užsisklęsti doktorantui gali pasirodyti, kad visko yra per daug. Gyvendama Vilniuje ir trejus metus studijuodama Leideno universitete nesijaučiu labai vieniša, juk dėl pandemijos viskas persikėlė į virtualią erdvę.

Dėl dėstymo sutartyje su universitetu parašyta, kad doktorantas gali dėstyti ne daugiau kaip 10–20 proc. darbo laiko. Nebent jo tyrimai sutampa su dėstomu kursu, tuomet dėstymas įskaitomas į privalomas įgūdžių gilinimo valandas.

Kalbėjote apie dėstomą kursą ir mokymąsi. Mano atveju, kai doktorantūra nėra finansuojama iš kokio nors konkretaus projekto, aš kartu su vadovu renkuosi, kas praturtintų atliekamus tyrimus, dalyvauju mokymuose, kurie pagilintų ir mano įgūdžius. Atsiskaitymai vyksta kasmet. Bet galiu lankyti įvairius kursus ar mokymus ten, kur noriu. Nesvarbu, ar tai Leideno, Utrechto ar kito universiteto kursai. Visa tai sumuojama bendroje apskaitoje (turiu surinkti 170 valandų). Svarbu, kad mokymai ir tyrimai būtų kokybiški. Doktoranto tikslas tapti giliu ekspertu konkrečioje srityje.

Man patinka, kad dažnas vadovas savo doktorantų nelaiko studentais. Iš keleto esu girdėjusi sakant: „Neturiu tiek laiko gilintis į vieną sritį, bet mano doktorantai yra konkrečios srities ekspertai, su kuriais galiu pasikonsultuoti.“ Dar vienas svarbus aspektas: CWTS centre dirba mokslininkai, turintys sociologijos, antropologijos, ekonomikos, matematikos ir kitų disciplinų pagrindų. Taigi yra gana daug laisvės ieškant, kas galėtų pakonsultuoti, ir ieškant atsakymų į tyrimo metu kylančius klausimus. Kai suvokiau, kad bibliometrijos tyrimus reikia praplėsti kokybiniais tyrinėjimais, man paskyrė trečią vadovą. Kai „užstrigau“ su interviu medžiagos kodavimu, jis paskyrė dažnesnius susitikimus, kad kuo sklandžiau irčiau si į priekį.

CWTS centre doktorantų ir vadovų bei kitų mokslininkų santykiai yra labai pagarbūs. Dar nebūdama Leideno universiteto doktorantė dirbau Lietuvos institucijose. Jose mačiau kitokį požiūrį į doktorantus – tai, ką jūs sakėte, – laikas keisti posovietinę kultūrą. Man stebint iš šalies atrodo, kad Lietuvoje tos abipusės pagarbos trūksta. Bendraudama su savo vadovu, kuris yra pasaulinio lygio žvaigždė, esu patyrusi atjautos, gavau patarimų, kaip nenuliūsti gavus prastą recenziją. Manau, kad man pasisėkė su vadovais, nes dalyvaudama vienuose mokymuose iš doktorantų atsiliepiamų supratau, kad ir ten pasitaiko kitokių.

Satkauskytė: Lietuvoje irgi yra visko. Asmeniniu lygmeniu yra puikiausių santykių tarp vadovų ir doktorantų, bet mes dabar kalbame apie institucinius varžtus. Galiu kiek nori guosti savo doktorantą, bet formalioj...

Dagienė: Galite praskleisti, kas slypi po toje „formalioje“?

Satkauskytė: Galiu pateikti pavyzdį. Kai mano doktorantė tvirtino literatūros studijų planą, jai pareiškta, kad turi per daug paskaitų iš kitų fakultetų, nors jos

tema yra tarpdisciplininė iš kultūrinės atminties ir panašiai. Mums jį reikėjo skubiai keisti, tai ir galvojome, kaip išsisukti...

Vasiliauskas: Man atrodo, čia ryški kita, uždarumo, problema. Esti daug inercijos – viską kreipti į savo fakultetą, savo aplinką, o ne į plotį.

Dagienė: Visa tai labai skiriasi nuo mano patirties... Pirmiausia savo studijų planą suderinau su vadovu, po to pateikiau visus stojimo dokumentus (kartu su vadovu suderintu planu) fakultetui ir iš universiteto gavau pasirašytą sutartį (su patvirtintu planu). Taigi jokių biurokratinių trikdžių nepatyrė. Be to, CWTS centro doktorantūros plane nėra privalomų egzaminų, studijų planas orientuotas į naujų tyrinėjimo įgūdžių gilinimą (*transferable skills*). Tai reiškia, kad doktorantai studijų metu privalo išmokti tyrinėti kokybiškai ir savarankiškai.

Bagdonė: Iš to, ką šnekame, atrodo, kad yra psichosocialiniai veiksniai (aplinka, santykiai su vadovu, doktorantūros komitetu, akademinė institucija), kurie labai daug lemia. Tada neabejotinai svarbūs yra instituciniai veiksniai, ir dar mes atsiremiamė į finansinius klausimus. Neretai išgirstu iš mokslo daktarų – doktorantas gauna didesnę stipendiją, tad nebėra problemų. Egzistuoja didelis lūkestis, kad, nuo 2019 m. sausio mėn. doktorantams pakėlus stipendijas maždaug du kartus nuo 400 iki beveik 900 eurų (svyruoja pagal metus), viskas yra labai gerai ir daugiau nieko nebetrūksta. Juk pagaliau turime stipendiją, kuri prilygsta vidutiniam atlyginimui, ir tarsi nėra dėl ko kalbėtis.

Dagienė: Bet ne tik dėl finansų žmonės nebaigia doktorantūros. Ši problema užsienyje įvardyta labai labai seniai ir jau išsiaiškinta, kodėl doktorantai nebaigia III pakopos studijų – nustatyta nemažai priežasčių. To teiravausi ir savo vadovo. Jis minėjo, kad dirbantieji su projektais dažniausiai doktorantūrą pabaigia sėkmingai. Nors pasitaiko, kad jauni žmonės ateidami ne visada žino, ko tikėtis. Asmeniškai manau, kad jauni žmonės pamato, kad nėra to *bonuso*, dėl kurio būtina baigti studijas. Jauniems žmonėms pakliūti į tą akademinę hierarchinę, kaip jūs sakėte, struktūrą, kuri ir užsienyje yra hierarchinė, – didžiulis iššūkis...

Satkauskytė: Tai yra aprašyta sociologiškai...

Dagienė: Be to, žmonių gyvenimas keičiasi – jie susituokia, atsiranda vaikų – tuomet pasikeičia prioritetai. Taigi, be finansų, yra gausybė veiksmų, kurie lemia doktorantūros baigimą... Man patiko jūsų pasiūlymas, kad į doktorantūrą turėtų būti žiūrima kaip į trečios pakopos studijas, kurios yra aukštojo mokslo sistemos dalis, kurioje auginame būsimus aukščiausios kvalifikacijos specialistus. Vienoje iš EBPO (angl. OECD) ataskaitų parašyta, kad baigusiujų doktorantūrą skaičius lemia šalies inovatyvumą, visuomenės išprusimą. Šaliai yra geriau, kad baigtų kuo daugiau doktorantų, netgi jei jie ir nedirbs akademinėje bendruomenėje. Studijuodami doktorantūroje jie išmoksta mąstyti kritiškai, analizuoti, daryti išvadas. Dirbdami bet kurioje kitoje srityje jie gali greitai susivokti ir rasti sprendimus ir, pagaliau, – pakelti šalies gerovę ar ekonomiką.

Satkauskytė: Dėl to nesusivokimo. Mane vis truputį stebina, pvz., priėmimo į doktorantūrą laikas dar beveik neapgynus magistrinio darbo arba ką tik apgynus.

Bagdonė: Taip, ką tik apgynus.

Satkauskytė: Tai, įsivaizduoju, jei būčiau ką tik baigusi, būčiau didžiai pasimečiusi. Aš nestojau pirmais metais, nestojau, nes nežinojau, ko noriu. Būna tokių atvejų, kai žmogus labai gerai žino, ko nori, bet, aš įsivaizduoju, būna ir tokių žmonių, kurie įstoja pagauti, įkalbėti, surasti.

Bagdonė: Klausimas kyla dėl to pritraukimo ir lūkesčių – kokius lūkesčius kelia ir turėtų kelti doktorantas ir kokius lūkesčius kelia vadovas, pradėdamas su juo dirbti. Ar gali lūkesčiai sutapti, ar jie visą laiką tik skirsis?

Holvoetas: Jeigu kalbame apie lūkesčius, visų pirma noriu pasakyti, kad pats fakultetas, su kuriuo esu susijęs, neformuluoja savo lūkesčių, neturi doktorantūros politikos, neturi gairių. Studentas turėtų žinoti, kurios sritys yra perspektyvios, aktualios konkrečiam fakultetui: mes plėtosim tokius ir tokius tyrimus... Tai yra didelė klaida – fakultetas turi žinoti, ko nori.

Satkauskytė: Viskas vyksta chaotiškai.

Holvoetas: Ir tai turėtų būti žinoma, kad būtų galima ieškoti žmonių, raginti ir taip toliau. Šiuo momentu yra taip, kad ateina kandidatas į doktorantūrą ir

pateikia savo temą individualiai – tai, kas jam arba jai įdomu. Fakultete sako: gerai, gerai pristatei ir gali stoti į doktorantūrą. Nėra prioritetinių temų, nėra nieko. Jeigu žmogus su tema įstoja ir nori ją individualiai plėtoti, tai, man atrodo, atsiranda problema. Žmogus tuo metu nebūtinai gali tikėtis palaikymo, ir čia neiški situacija atsiranda jau pačioje pradžioje.

Vanagaitė: Ar apskritai doktorantai, universitetų humanitariniai fakultetai galvoja apie kažkokią perspektyvą, ar yra kaupiamas toks, sakyčiau, jaunų humanitarų bankas? Man atrodo, kad situacija humanitariniuose moksluose darosi katastrofiška, nes turime vis mažesnę ir mažesnę ratą žmonių, tam tikrų sričių specialistų, kurių, kai kartais reikia ekspertų, negali pasitelkti, ir tai labai liūdna.

Satkauskytė: Taip, iš tikrųjų tai yra žiauru. Kaip aš sakau, yra visų humanitarų perteklius, bet kai reikia dirbti realius darbus, paaiškėja, kad kvalifikuotų filologų, galinčių dirbti tam tikrose ekspertinėse srityse, yra nepaprastai mažai, jų trūksta. Ir kadangi yra kreipiamasi į tuos pačius žmones, jie nebepaveža, atsi-
traukia. Man atrodo, ugdyti jauną kartą yra būtina.

Holvoetas: Tuomet sistema turi būti mažiau formalizuota. Šiuo momentu priėmimo metu pagrindinis klausimas yra: „Ar viskas pagal taisykles? Ar niekas neapskųs sprendimo?“. Nes aš turėjau, pvz., 10 straipsnių ir nepatekau. Žmogus gali apskųsti, ir visi bijo. Ne šis veiksnys turi būti lemiamas.

Žekaitė: Mąstau apie kylančius lūkesčius. Kaip būtų galima, įdedant mažiausiai finansų, pradėti priimti pakankamai svarbius sprendimus? Ką galima padaryti tokio, kas lyg ir iš pažiūros būtų mažas pokytis, tačiau prisidėtų prie doktorantūros studijų gerinimo? Manau, kad vienas esminių galimų pokyčių yra aiškus komunikavimas, kas laukia doktorantų, ko iš jų tikimasi. Šiuo metu studijoms pradedama ruošti tik po to, kai įstoji, t. y. informacija pateikiama jau po fakto, iki tol apie administracinius iššūkius, laukiančius planus, kurie turėtų būti įgyvendinti, nėra daug komunikuojama. Doktorantas pradeda studijas, praeina pirmasis mėnuo – ir tik jam pačiam susidėliojus studijų planą yra pristatomi ir formalieji reikalavimai. Bet supažindinimo, ko iš tavęs reikės, ko tikimasi, instituciniu lygmeniu stokoja. Jeigu dar prieš planuojant stoti į doktorantūrą būtų komunikuojami aiškūs lūkesčiai, studijų tikslas, galbūt žmonės dar iš

anksto sugebėtų geriau ar prasčiau įvertinti, ar tikrai to nori, ar reikia doktorantūros studijų.

Vasiliauskas: Dar truputėlį apie ką tik įstojusio žmogaus būsenas ir lūkesčius. Pradžia labai formali – parengiamas studijų planas, pasirenkami egzaminų sandai. Kai formuluoji individualų tyrimą, turi prisitaikyti prie esamos pasiūlos ir savo tyrimo objektą į ją *įsprausti*. Pavyzdžiui, man buvo svarbi sovietmečio istorija, literatūros sociologija. Bet tarp pateiktų doktorantūros sandų beveik neradau dalykų, skirtų sovietmečiui ar sociologijai. Atradau, kad pateiktas Šiuolaikinių sociologijos teorijų sandas pas gerbiamą Zenoną Norkų. Pasirinkau jį, tikėdamasis, kad jis konsultuos, padės mano tyrimą patobulinti, o paaiškėjo, kad jo kurso egzaminas yra grįstas „bilietais“. Teko išstudijuoti per 40 teorijų, o per egzaminą ištraukti dvi ir jas aprašyti. Tačiau bendro darbo, komunikacijos, diskusijos su kurso vadovu nebuvo. Galbūt tai nėra Norkaus kaltė, girdėjau, kad tokių atvejų pasitaiko ir daugiau. Laiko gyvoms (ar bent virtualioms) konsultacijoms labai reikia. Sando esmė, sakyčiau, turėtų būti akademinis dialogas, diskusija.

Bagdonė: Klausiau apie lūkesčius, nes stojantieji retai žino, ko tikėtis doktorantūros studijų metu. Gali pasiteirauti kitų doktorantų apie jų patirtis, jei tokių pažįsti, taip pat perskaityti studijų reglamentą, kuriame parašyta, kad privalai publikuoti du mokslinius straipsnius, dalyvauti dviejose tarptautinėse mokslinėse konferencijose ir parašyti disertacijos tekstą, tačiau tik tiek. Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjunga darė nedidelį tyrimą, kaip doktorantai vertina III pakopos studijas. Paaiškėjo, kad doktorantai labai skundžiasi formalizuotomis studijomis, sudėtingu santykiu su vadovu ir didesniu dėmesiu galutiniam disertacijos tekstui nei visam studijų procesui.

Satkauskytė: Manau, kad reikia būti lankstesniems rašymo procesui. Sakydama, kad per keturis mėnesius parašiau disertaciją, turiu galvoje patį disertacijos tekstą, bet iš tikrųjų mano galvoje visą laiką virė darbas. Kalbant apie darbo vadovus, noriu pasakyti, kad jie irgi jaučia daug frustracijos dėl studijų proceso. Jaučiuosi bloga vadovė ir iki šiol nežinau, kaip vadovauti, kiek dėmesio skirti. Man labai pasisekė, nes turėjau išskirtinai gerus doktorantus. Bendraudavau tada, kai jie manęs paprašydavo. Kas savaitę laiškų nerašydavau, bet dabartinės doktorantės jau dažniau pasiteirauju, ar jai nereikia pagalbos.

Bagdonė: Gal disertacijos vadovas turėtų daugiau įsitraukti į visą procesą, taip pat mokytis vadovavimo, darbo su doktorantu įgūdžių?

Satkauskytė: Studentų darbams vadovauti yra daug aiškiau nei doktorantų. Man pasisekė, kad visi mano doktorantai buvo labai stiprūs ir nė vienas jų nepretendavo ir nepretenduoja būti mano klonu. Jų temos buvo visiškai skirtingos, ir savo tyrimų sritis jie tikrai išmano daug geriau už mane, dėl to esu nepaprastai laiminga.

Vasiliauskas: Vadovų darbo praktika tikrai labai įvairuoja. Galiu palyginti du skirtingus savo darbo vadovus. Vienas iš jų buvo reiklus tekstui, braukydavo, rašydavo komentarus išnašose, o kitas – labiau pokalbio, gyvos diskusijos žmogus. Kai stodamas renkiesi vadovą, nebūtinai žinai, kokia metodika jis bus linkęs dirbti.

Dagienė: Dėl to gerai turėti du vadovus.

Holvoetas: Vadovas gali būti prastas arba geras, gali skirti mažai laiko arba daug. Vadovas negali užtikrinti viso doktoranto išsilavinimo. Daugelyje sričių doktorantas nėra pakankamai pasirengęs ar parengtas. Jovita kalbėjo apie nedaug kainuojantį variantą, kad doktorantūros kokybė pagerėtų. Man atrodo, kad pasirinkti galime tik iš brangių ir labai brangių variantų. Vienintelis tinkamas variantas yra brangus variantas, t. y. kad doktorantūrą vykdomas fakultetas investuotų į doktorantų mokyklą. Joje būtų pakankamai kursų, seminarų, atvažiuojančių iš užsienio specialistų, kurie skaitytų pranešimus. Tai brangus variantas, ir suvoki, kad gali neužtekti pinigų. Finansinė problema aktuali ne tik doktorantams, kad nereikėtų *chaltūrinti* įvairiose vietose, – fakultetas arba institutas turėtų turėti pakankamai lėšų, kad galėtų organizuoti tikrą doktorantūros mokyklą. Vienas disertacijos vadovas negali visapusiškai paruošti žmogaus.

Bagdonė: Taip, kai kuriuose universitetuose yra doktorantūros mokyklos, pvz., tokią turi Vytauto Didžiojo universitetas.

Žekaitė: VDU yra Doktorantų klubas, kuris inicijuoja doktorantūros mokyklą. Vadinasi, jie turi palaikymą iš institucijos, ir doktorantai turbūt savanoriškai

inicijuoja įvairius kursus. Kadangi Vilniaus universitetas bendros doktorantūros mokyklos neturi, kyla daug problemų. Jame yra organizuojami bendrųjų gebėjimų kursai. Jei nori juose dalyvauti, turi labai greitai užsiregistruoti, vos ne per pirmas dvi valandas, kai tik paskelbia informaciją. Jei nespėjai laiku pasitikrinti el. pašto, visos vietos jau būna užimtos. Kitas toks kursas bus organizuojamas po pusės metų arba po metų. Jungtinių doktorantūrų studentams dar sunkiau, nes juos informacija dažnai pasiekia pavėluotai. Pagal doktorantūros studijų reglamentą privalai surinkti 3 kreditus už bendruosius gebėjimus. Bet, norint juos surinkti, turėtų būti užtikrintos galimybės, iš ko tą padaryti.

Dagienė: Tačiau doktorantūros studijos turi finansavimą, pvz., Lietuvos mokslų tarybos finansuojama konkursinė doktorantūra.

Bagdonė: Humanitarinių mokslų konkursinėms doktorantūroms ES lėšomis 2017 m. buvo skiriama apie 53 tūkst. eurų, dabar siekia ir apie 70 tūkst. eurų ketveriems metams. Pagrindinė problema, kad nėra iki galo aišku, kaip tos lėšos skirstomos institucijose. Galbūt ir atsirastų lėšų doktorantūros mokykloms, jei būtų žinoma, kaip ir kur nukeliauja tie pinigai.

Vasiliauskas: Regis, Neringa Butnoriūtė viename pokalbių minėjo tik ketvirtame doktorantūros kurse sužinojusi, kad egzistuoja doktoranto studijų krepšelis³. Niekas nenori doktoranto informuoti, nes, matyt, krepšeliai panaudojami kitoms reikmėms. Jei ateisi prašyti įsigyti tyrimui reikalingų knygų, išsiderėti gal ir pavyks, bet niekas nepasiūlys ir neragins, jei pats įkyriai netuksensi į duris.

Dagienė: Trūksta skaidrumo.

Bagdonė: Taip. Trūksta ne tik lankstumo, bet ir skaidrumo. Atrodo, kad dėl to doktorantūrą įveikti gerokai sudėtingiau.

Satkauskytė: Man atrodo, kad yra viltis. Mano dabartinė doktorantė šitą išsiaiškino pirmais studijų metais. Džiaugiuosi, kad jie patys tampa sąmoningi.

3 Plačiau galite perskaityti čia: <http://www.satenai.lt/2018/08/03/mazas-zingsnelis-doktorantui-ir-milziniskas-suolis-humanitarikai/>

Žėkaitė: Diskutuodami Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos Mokslo politikos grupėje matome, kad trūksta įsitinklinimo. Labai daug doktorantų nueina vienišo vilko tyrimų keliu ir nebesidomi aplinka. Dažnai doktorantai ir lieka nesusipažinę su esmine informacija, pvz., apie doktorantūros studijų krepšelį. Vienu metu buvo keltas klausimas, kaip galima finansuoti išvykas, jei nelaimėjai LMT paskelbto konkurso ar jei jis apskritai nebuvo paskelbtas. Tuokart teiraujantis universitetų administracijų, kaip šias išvykas, stažuotes finansuoti, buvo atsakoma, kad reikia ieškoti toliau išorinio finansavimo. Esą, institucija šiuo klausimu pagalbėti negali, kai tuo pat metu kitose institucijose tokių problemų nekyla. Tuomet kyla klausimas, kiek skaidriai yra perskirstomas doktoranto studijų krepšelis skirtingose institucijose?

Dagienė: Bet atsiranda institucinis-hierarchinis santykis, kai į doktorantūros lėšas ir doktorantą žiūrima kaip į asmeninės / institucinės gerovės šaltinį (tiksliau – pigi darbo jėga ir straipsnių gamintojai), o ne kad Lietuvai būtų parengti aukštos kvalifikacijos specialistai.

Bagdonė: Galbūt šis požiūris susijęs ir su doktoranto statusu. Jei į jį žiūri tik kaip į studentą, daug sunkiau gauti lygių teisių ir sąlygų.

Satkauskytė: Ar manai, kad kas nors pasikeis, jei formaliai įdarbins, kai įsigalėję tokie santykiai?

Vasiliauskas: Bet galima bent jau judinti procesus. Problema, kad prožektoriai paprastai kreipiami į doktorantą. Sistema formalizuota, bet net ir žinant, kad ji tokia, ja vis tiek akylai kliaujamasi. Kitas dalykas, akademinėje terpėje labai daug fasado. Pamenu, iš Londono atvažiavo mokslininkas pasidalyti savo patirtimi. Į susitikimą su juo atėjo ir universiteto administracijos atstovė. Iš tiesų ji tik trukdė, nes visą laiką bandė parodyti, kokie mes laimingi ir kaip labai viskas gerai.

Satkauskytė: Nežinau, ką daryti su tuo fasadu. Su juo esu susidūrusi kitais aspektais, kai man patarė pagerinti doktorantams pateikiamą literatūros sąrašą, nes reikia, kad jis gražiau atrodytų, būtų įtraukta naujesnių metų veikalų. Man teko pasakyti, kad aš geriau žinau. Nežinau, kada įvyko šis lūžis į blogąją pusę. Galvoju, kad tų traumų būdama doktorante nepatyrčiau. Bet aš rašiau disertaciją

pereinamuoju laiku, iškart po Nepriklausomybės atgavimo. Tuo metu į mus nežiūrėjo kaip į žemesnius, žiūrėjo kaip į viltį.

Vanagaitė: Mes vis dėlto atėjom į egzistuojančią sistemą. Labai gerai žinojom, kad stojom į doktorantūrą su aiškiu net ne lūkesčiu, o ateitimi, kad pabaigęs doktorantūrą ir liksi dirbti toje pačioje aukštojoje mokykloje.

Satkauskytė: Nebūtinai. Iš mano kurso ne visi pasiliko akademijoje, bet tuo metu į mus žiūrėjo kaip į atsinaujinimo galimybę. Pamenu, kūrėsi visa akademinė sistema, o aš po antro kurso radikalai pakeičiau temą ir vadovą. Nekilo absoliučiai jokių problemų. Vėliau, jau turėdama doktorantę, kuri perėjo iš kito vadovo pas mane, sulaukiau didžiulių problemų ir aš, ir padalinys, kurime dirbau, buvome apkaltinti galvų vogimu... Manau, kad čia ir pasirodo, kad sistema nelanksti. Doktorantas ir jo interesas turi būti svarbiausia. Jei nori keisti temą ir vadovą, labai prašom. Negali drausti.

Vasiliauskas: Jei doktorantas nori kažką keisti, į jį žiūrima įtariai. Manoma, kad doktorantas nepakankamai pasiruošęs studijoms, jam kyla „nepagrįstų“ klausimų ir jis turi „perteklinių“ pageidavimų. Pavyzdys, kaip veikia doktorantūros studijų sistema. Už trečius studijų metus doktorantūros komitetui reikia pateikti tam tikrą lankų skaičių teksto. Aš jį pateikiau, bet nesudėjau į vieną *wordo* failą, o atsiunčiau atskirai, mat buvau publikavęs straipsnį ir jį pridėjau kaip atskirą tekstą. Kiti doktorantai viską sudėjo į vieną failą. Atestacijos metu viena komiteto narė iškėlė klausimą, ar turiu sukaupęs pakankamai teksto. Man sakė: „Parašėt tą straipsnį, gal jo nebus disertacijoje.“ Iš tiesų, kam aš tuos straipsnius rašau, jei jų nebus disertacijoje? Pamenu, skambinau vadovui klausti, ką daryti, gal manęs neatestuos, gal pateikti kitą juodrašį? Keliamas stresas tose situacijose, kur nereikėtų.

Bagdonė: Kęstas Kirtiklis dar 2016 m., aptardamas visuomenės susidomėjimą disertacijomis, minėjo, kad šios dažniausiai vertinamos kaip studentų darbai ir retai virsta monografijomis. O jeigu jomis ir tampa, tai veikia „geltonąja literatūra“, stovinčia lentynose, iki pagalsta. Ar disertacija nėra pervertinama? Gal visas procesas yra svarbesnis už galutinį tekstą? Gal reikėtų ir modernesnių būdų tapti akademiku nei parašant dar vieną mokslinę knygą?

Satkauskytė: Dėl nevirstančių monografijomis disertacijų su Kęstu Kirtikliu nesitikčiau. Dauguma tampa, disertacijos pataisomos, perdirbamos, numetamas biurokratinis luobas, ir ji pavirsta paskaitoma knyga.

Vasiliauskas: Galbūt tas luobas galėtų būti mažesnis, ir doktorantas rašytų darbą, kuris būtų artimesnis monografijos žanrui.

Satkauskytė: Dėl tam tikro lankstumo. Specialiai nesigilinau, bet kalbėjau su Estijos kolege iš Lotmano archyvų centro. Ji sakė, kad disertaciją ginasi iš straipsnių.

Vasiliauskas: Pas mus formaliai yra atsiradusi ši galimybė, tik nežinau, kiek doktorantų tą bandė.

Dagienė: Bet čia pačios akademinės bendruomenės klausimas. Yra doktorantūros komitetas, kuris priima galimybę ginti disertaciją, pateiktą kaip straipsnių rinkinys, arba nepriima.

Bagdonė: Nors daug dėmesio sulaukia galutinis disertacijos tekstas, vis tiek jis vertinamas kaip studento darbas tarp magistro ir tikro mokslinio tyrimo. Neretai gali sulaukti komentarų, kad, apgynęs disertaciją, parašysi monografiją, ir tuomet tai bus tikras mokslinis darbas.

Vasiliauskas: Į disertaciją žiūrima kaip į iniciacijos į akademinį sluoksnį būdą: doktorantas turi parodyti, jog geba atitikti keliamus reikalavimus, prisitaikyti, laviruoti. Problema, kad reikalavimai retai peržiūrimi, išties galėtų būti lankstesni, labiau kreipiamas dėmesys į doktoranto kompetencijas, jo individualų požiūrį. Dažniausiai atsitrenkiama į biurokratiją, trūksta elementaraus išklausymo. O juk tiek doktorantūros komitetas, tiek doktorantas turi tą patį lūkestį – nori kokybiško darbo, nori, kad tyrėjas užaugtų, kad naujomis idėjomis paskatintų mokslo progresą.

Dagienė: Noriu paklausti kaip žmogus iš šalies. O kuo skiriasi disertacija nuo monografijos? Žinau, kaip atrodo lietuviškos disertacijos, tik nesuprantu, kas jose taip blogai iš humanitarų pusės.

Holvoetas: Disertacija yra studentiškas žanras, nes viskas yra griežtai reglamentuota.

Satkauskytė: Įvadas, struktūra, naujumas, aktualumas, darbo metodai.

Holvoetas: Su tomis biurokratinėmis nesąmonėmis visi labai kankinasi – ir vadovas, ir doktorantas.

Satkauskytė: Jei disertacija kūrybiškesnė, įžūlesnė – tai mokslui tik nuo to geriau, jis eina į priekį.

Holvoetas: Žinoma, palikime doktorantui tam tikrą laisvę. Jei ji arba jis parašys 700 puslapių, tai niekas neskaitys, reikia proto ribose.

Satkauskytė: Santrauka tampa kone svarbiausiu dalyku. Prisimenu, kad savo disertacijos santrauką rašiau labai sunkiai, nes buvau pabaigusi disertaciją, tiesiog tam nebeturėjau jėgų. Sutikau profesorių šviesios atminties Donatą Sauką. Jis man sako: „Nu, bet tavo ir santrauka *bilenkaip* parašyta.“ O aš atsakau: „Na, tai kas, disertacija užtat gera.“ Galvoju, kad dabar su tokia santrauka turbūt neapsiginčiau. Tačiau ir vėlgi sugrįžtame prie temos apie lankstumą.

Holvoetas: Formalizavimas kelia problemų. Bet formalių reikalavimų yra visada. Jei nusiunti straipsnį į žurnalą, irgi yra reikalavimų. Geriau iš karto mokytis orientuotis į reikalavimus, kuriuos kelia mokslinių leidinių redakcijos, o ne į vidinius reikalavimus, keliamus studentų darbams. O čia vis tik beveik mokinio rašinys.

Satkauskytė: Ačiū Dievui, kad dažniausiai apginamos disertacijas jau yra moksliniai darbai su tikra moksline verte: nauji metodai, medžiaga, netyrinėtas objektas, naujų aspektų atskleidimas. Svarstant doktorantų tekstus skyriuje, kuriame dirbu, dažniausiai kritikuojami formalieji dalykai, nes žinoma, kad į juos gali labiausiai kreipti dėmesį.

Vasiliauskas: Kur ginamieji teiginiai? Kur problema? Blogos formuluotės!..

Dagienė: Gana sunkiai skinuosi kelią su savo pirmu straipsniu. Nors vadovas darbą giria, rankraščio recenzavimas trunka daugiau kaip pusantrų metų. Esu

pasakiusi vadovui, kad daugiau straipsnių neberašysiu, nuo šiol rašysiu tik disertaciją. Bet jis paprieštaravo sakydamas, kad doktorantūros komitetui svarbu, kad iki gynimo turėčiau bent pora straipsnių *reputable* žurnaluose. Kitaip bus sunku apsiginti. Mano studijų centre doktorantai paskelbia 3 ar 4 straipsnius ir visą ketverių–penkerių metų studijų darbą sujungia į vieną knygą.

Bagdonė: Bet, pvz., per gynimus dažnai išgirstu komisijos narius džiaugiantis, kad disertacija nėra „disertaciškai“ nuobodi, yra kūrybiška, ją įdomu skaityti. Kita vertus, kūrybiškumas gerai, tačiau ir tie formalūs dalykai turi būti aiškiai įvardyti.

Vanagaitė: Manyčiau, kad disertacija yra tam tikras žanras. Ir jis turi savo reikalavimus. Tiesą sakant, nematau čia problemos. Tie formalūs reikalavimai niekaip negali nužudyti kūrybingo žmogaus.

Vasiliauskas: Na, nužudyti gal ir negali, bet kartais bereikalingai komplikuoja situaciją. Norėčiau kai ką pridurti dėl žanro. Žinoma, disertacija yra žanras. Bet tas žanras skirtingų šalių praktikose suprantamas skirtingai. Gal reikėtų pasiūlyti, kaip mes tą žanrą suprantame, ar tas supratimas mūsų akademiniame lauke nėra pasenęs. Gal reikėtų peržiūrėti tuos formalius reikalavimus, nes jų formuluotėse esti daug inercijos.

Holvoetas: Kaip Saulius sakė, žanras yra iniciacija, per kurią turėtų pereiti visi doktorantai.

Satkauskytė: Gal ir nėra blogai, kad disertacijoje reikia išskirti problemą, jos naujumą, metodą, uždavinius, nes apie tai mąstoma rašant disertaciją. Reikia mokyti doktorantus tuos dalykus formuluoti, nežinau, ar jie to yra mokomi? Svarbu, kad tai nebūtų formalus disertacijos priedas.

Dagienė: Norėčiau pasakyti, kad egzistuoja tų formalių dalykų supratimo ir aiškinimo problema, nes kartais nutinka, kad skirtingi profesoriai skirtingai aiškina ir supranta, kaip reikia formuluoti tikslą, uždavinius ir kitus formalius dalykus.

Satkauskytė: Gal nereikėtų tikėtis vieno atsakymo, akademijoje visuomet būna diskusijų.

Dagienė: Problemas iš tiesų sudaro ne tiek formalūs reikalavimai disertacijai, kiek tai, kad tuos formalumus reikia suderinti su vadovu ir komiteto nariais, kurie tą patį supranta skirtingai.

Vasiliauskas: Noriu grįžti prie pradinio klausimo. Išties doktorantūros studijos smarkiai orientuotos į disertacijos tekstą, o, man atrodo, reikėtų daugiau dėmesio ir kitoms doktoranto kompetencijoms ugdyti. Jos gali būti įgyjamos įvairiai: per dėstymo patirtį, konferencijų organizavimą, stažuotes ir pan. Visi šie dalykai turėtų būti labiau vertinami, į juos turėtų būti atsižvelgiama. Juk neretai nutinka, jog vertinamas net ne disertacijos juodraščio tekstas, o tikrinami tik formalumai, jų atitikimas nusistovėjusiems standartams. Tiesa, pvz., Lietuvių literatūros ir tautosakos institute doktorantas skatinamas dalyvauti skyriaus posėdžiuose, o tai sudaro sąlygas doktorantui jaustis skyriaus dalimi, netgi tęsti Vytauto Kubiliaus suformuotą tradiciją, kai doktorantai pasisako pirmieji, kas, be abejonės, kelia stresą, kai reikia vertinti vyresnių, patyrusių kolegų darbus. Kalbi, o kartu viena akimi stebi, kaip reaguojama į tavo formuluotes. Tokia praktika yra gera, brandinanti.

Bagdonė: Pabaigoje norėčiau paklausti apie integraciją. Gitana Vanagaitė minėjo perspektyvą, kuri buvo aiški jos kartos doktorantams, nes jie žinojo, kad baigę turės tam tikrą akademinę ateitį. Mes tos ateities nelabai žinome.

Vanagaitė: Norėčiau papildyti Karolinos klausimą: kodėl jūs patys, čia dalyvaujantys doktorantai, stojote į doktorantūrą?

Žėkaitė: Aš svajoju būti mokslininke. Tiesa, savo svajones vertinu realistiškai. Nežinau, ar liksiu akademiniam pasaulyje, ar atsiras man ten vieta. Gal vis dėlto nuspręsiu rinktis kitus kelius, nes viskas nuolat keičiasi, keičiasi ir mano pačios prioritetai. Tačiau mano pradinė intencija buvo eiti tyrėjo keliu, įgyti mokslininko kompetencijas ir tapti mokslų daktare, o paskui žiūrėti, kaip viskas susiklostys.

Vanagaitė: Ir tų galimybių ar vilčių tapti mokslininke yra?

Žėkaitė: Viską vertinu labai realistiškai. Matau egzistuojančias problemas, tačiau matau ir galimybių, kartu stengiuosi nekurti tuščių vilčių, kad tik apgynus disertaciją man bus pasiūlytas pilnas etatas universitete ir bus sudarytos sąlygos dirbti

mokslinį darbą. Esu ketvirtų metų doktorantė ir visus doktorantūros metus dirbau, teko derinti darbą ir studijas. Pati svarstau, ar akademinis pasaulis yra pasirengęs priimti jaunus žmones, nes tame pasaulyje yra daug nesaugumo, daug neapibrėžtumo – mokslo, įvairios projektinės veiklos finansavimo problemos. O norėtusi turėti saugų darbą, todėl bandau situaciją vertinti realiai ir negalvoti, kad ateitis yra paprasta ir šviesi.

Satkauskytė: Taip nebus. Dėstytojo darbas yra nesaugus finansiškai, emociškai ir psichologiškai.

Bagdonė: Aš atėjau su panašia į Jovitos mintimi. Man visuomet patiko tyrinėti, patiko skaityti ir patiko literatūra. Todėl, eidama į doktorantūrą, siečiau suderinti šiuos tris dalykus. Tai tikrai pavyko, tačiau gerai žinau, kad jie negarantuoja akademinės ateities. Nors mano doktorantūros studijos finansuojamos ES lėšomis ir finansinių sunkumų nepatyrčiau, bet per visą doktorantūros laiką dirbau leidykloje, tik šį pusmetį ten nebedirbu. Kai manęs klausia, ką man reikia doktorantūra, atsakau, kad tai – prabangus pomėgis, prabanga turėti laiko mąstyti, tyrimams, skaitymui. Apskritai, kai kalbame apie humanitarinius mokslus, dažnai keliamas klausimas apie jų vertę, kokią ekonominę naudą jie teikia, tai, mano atveju, yra labiau prabanga.

Dagienė: Atlikta daug tyrimų apie tai, kad humanitariniai mokslai kuria ekonominę naudą, ir humanitarinių mokslų formuojamos vertės yra aiškiai išskirtos.

Vasiliauskas: Savo kelią pradėjau Lietuvių kalbos institute, kur dirbau ketverius metus. Dirbdamas Kalbos institute baigiau magistro studijas ir galvojau, ką toliau daryti gyvenime. Norėjau toliau „miklinti protą“, kelti tam tikrus klausimus, formuluoti mokslines problemas, tačiau supratau, kad literatūra man yra įdomesnė, artimesnė. Todėl atėjau į Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą. Literatūra man rūpi ne tik asmeninėje plotmėje, man svarbus pats literatūros laukas. Neretai vykstančios diskusijos apie humanitarinius mokslus, apie jų išgyvenamą krizę rodo, kad problemų gana daug, lyg būtume laive, kuriame smagu ir gera, tačiau jis po truputį grimzta, neaišku, kada pasieksime krantą ir ar iš viso jį pasieksime. Tos ambivalencijos nuolat iškyla, kaip nuolat iškyla prasmės klausimas, susijęs su tuo, kokia mano, kaip mokslininko, ateitis, kokia

apskritai mokslo ateitis. Skambūs, banalūs, bet esmingi klausimai, kuriuos, manau, turėtų kelti kiekvienas doktorantas, nesvarbu, kokios jis srities – matematikos, fizikos ar literatūros.

Satkauskytė: Nes mes turim daug daugiau interesų ir bendrų dalykų, kurie mus sieja su tiksliaisiais mokslais, nei mums atrodo. Mes be reikalo izoliuojamės nuo jų.

Bagdonė: Jau pačioje pabaigoje: tai kaip jaunam mokslininkui įsilieti į akademinę bendruomenę? Baigiau doktorantūrą, ir kas toliau?

Vasiliauskas: Noriu paminėti tokį gana tipišką bičiulio, filosofijos srities doktoranto, pavyzdį: jis baigė, jam lyg ir minėjo, kad pakvies dirbti į katedrą, jis laukia, kol pagaliau pakvies, bet gal dar ne dabar. O juk žmogui reikia gyventi čia ir dabar, jis negali tiesiog skaityti knygas ir laukti, kol, geresniu atveju, atsiras vieta. Tad klausimas tikrai nėra paprastas. Man atrodo, kad lengviau įsilieja tie, kurie nuo bakalauro nuosekliai eina viena kryptimi, magistrantūros metais pradeda dėstyti, tada baigia doktorantūrą. Jei nedirbi iki doktorantūros baigimo, tuomet įsidarbinti yra sunkiau, nes kažkas tave turi pamatyti, pakviesti, ir pan. Vėlgi čia aktualios minėtos lauko uždarumo, inercijos problemos.

Žekaitė: Na, tam tikra prasme dėstyimas yra mano studijų praktika – taigi sudedamoji visų studijų dalis. Ar aš eisiu dirbti į universitetą, dar nežinau, man šiuo atveju yra svarbiau „įsitinklinimas“ su kolegomis: per tuos ketverius metus aš sutikau bendraminčių, kurie žino, kas aš esu, o aš žinau, kas yra jie. Jeigu man pavyks baigus doktorantūrą iškart pradėti dirbti universitete – valio, bet jeigu nepavyks, tuomet aš bent būsiu ta, kuri pažįsta šitą lauką, kolegas.

Vasiliauskas: Na, man gal pasisekė, kad gana greitai įsidarbinau, nes ketveri doktorantūros metai skirti darbo rašymui, tačiau penktieji – darbo taisymui, baigimui, redagavimui, tuomet aš tiesiog paklausiau Literatūros ir tautosakos instituto direktorės, ar atsirastų galimybė įsidarbinti bent puse etato, nes buvau tokioje situacijoje, kai disertacija dar neapginta, pinigų nėra, darbų kaip ir būtų, bet jų neužtenka pragyventi. Direktorė, tiesa, ne iš karto, tačiau sudarė galimybes mane priimti į institutą jaunesniuoju mokslo darbuotoju, Dabar, jau

apgynęs disertaciją, aš esu pilnateisis darbuotojas, galiu dalyvauti projektinėje veikloje. Ši mano istorija gali būti laikoma net šiokia tokia sėkmės istorija, nes juk neretai būna ir kitaip, kai tiesiog nėra aišku, ką daryti toliau.

Satkauskytė: Aišku, su jaunų mokslininkų įdarbinimu susijusios ir institucijų finansinės galimybės. Tikrai galiu pasakyti, kad Lietuvos literatūros ir tautosakos institute jaunų žmonių labai trūksta, esama bendruomenė negali atsinaujinti, o jauni žmonės būtini – atneša naujų metodologinių idėjų, kvestionuoja jau turimą žinojimą. Kitas dalykas yra susijęs su klausimu, ar tebebus vykdoma podoktorantūros stažuocių sistema, kuri gali padėti jaunam mokslininkui geriau integruotis. Be to, juk yra galimybė podoktorantūros studijas atlikti užsienio tyrimų centruose.

Dagienė: Taip, užsienyje atlikti podoktorantūros studijas galima, bet ten konkurencija dar didesnė nei Lietuvoje.

Satkauskytė: Neseniai skaičiau straipsnį apie Prancūzijos humanitarų padėtį. Kalbama apie tai, kad darbo neranda net ir patys gabiausi, sėkmingai apsigynę, po daugybės bandymų rasti darbą jie nusivilia ir eina į kitas sritis. Lietuvoje yra ir kitas dalykas – humanitariniuose moksluose yra sričių, kuriose tiesiog trūksta specialistų.

Vasiliauskas: Kai sėdi bibliotekoje ir skaitai užsienio mokslininkų straipsnius, pamatai, kokiais įdomiais aspektais ir pjūviais gali būti tyrinėjama literatūros istorija. Pasitaiko, kad, pvz., apie vieno nedidelio literatūrai būrelio veiklą parašoma po keliolika straipsnių, išeina kolektyvinė monografija ir t. t. Didžiųjų šalių akademinės pajėgos gausesnės, aprėpia viską plačiau ir smulkmeniškiau.

Satkauskytė: Bet kai aš pasakiau šitą dalyką dabartiniam STRATA vadovui, jis pasakė, kad, žiūrint pagal gyventojų skaičių, humanitarinių sričių specialistų užtenka, o kai kuriose srityse netgi yra per daug.

Vanagaitė: Nežinau statistikos ir negaliu jos komentuoti, tačiau man atrodo, kad disertacijas apgynę doktorantai, negalintys įsidarbinti savo srityje, yra didžiulis nuostolis valstybei, kuri investavo nemažas sumas į doktorantūras studijas, tačiau negali gauti iš tų studijų grąžos.

Satkauskytė: Taip, tačiau daugelis doktorantų mini, kad studijos doktorantūroje vis dėlto nebuvo tuščiai praėjęs laikas, nes valstybei reikia išsilavinusių žmonių, o doktorantūroje įgautos kompetencijos gali praversti visur, jos niekur nedingsta.

Bagdonė: Statistika teigia, kad 43 procentai doktorantūros studijas pabaigusių absolventų nedirba akademinio darbo.

Dagienė: Tai yra normalu. Bet jie dirba ne prastesnį darbą, nes europiniai tyrimai rodo, kad tarp daktaro laipsnį turinčių žmonių yra mažiausias procentas bedarbių.

Vanagaitė: Bet ar darbo rinkoje daktaro laipsnis garantuoja geresnes darbo pozicijas ar pareigas?

Dagienė: Ne, Lietuvoje tikrai ne.

Vasiliauskas: Ne, kartais netgi nutinka atvirkščiai.

Holvoetas: Dar norėčiau pridurti, nes šiaip ar taip visuomet kyla klausimas, ką žmogus po doktorantūros darys? Jau iš anksto, dar prieš žmogui įstojant į doktorantūrą, universiteto fakultetas turi turėti viziją, žinoti savo poreikius ir patarti žmogui, kokią temą rinktis, kad ji turėtų ateitį – podoktorantūros studijose ar pačiame fakultete, o gal ir ne akademijoje atlikti naudingą darbą. Šiuo momentu yra blogai, nes, pavyzdžiui, fakultetas, kuriame aš dirbu, neturi tokios vizijos.

Žėkaitė: Norėčiau pabrėžti, kad, visų pirma, reikėtų, kad doktorantams būtų aiškiai pasakyta, ko iš jų tikimasi ir kokios jų galimos ateities perspektyvos.

Holvoetas: Organizaciniu lygmeniu – taip, doktorantūros komitetai turėtų dirbti kitaip. Jų funkcija turėtų būti kitokia.

Vasiliauskas: O kaip tai pakeisti? Kaip pakeisti komiteto darbą? Kaip tą ateities viziją formuluoti?

Holvoetas: Reikėtų ją tikslingiau sudaryti, turint omenyje, kad ji turėtų padėti formuoti institucijos mokslo politiką.

Vanagaitė: Dar norėčiau atkreipti dėmesį į, pvz., doktorantams siūlomas disertacijų temas: kas ir kaip jas formuluoja? Mokslininkas, atsižvelgdamas į savo mokslinius interesus. Stojantis į doktorantūrą ir renkasi iš tų temų, bet juk tai niekaip nesusiję nei su perspektyva, nei su vizija, nei su jo laukiančia ateitimi. Juk klausimas, ar tos temos perspektyvios, net nėra keliamas.

Bagdonė: Taip, tokie klausimai nėra keliami, nebent doktorantūros vadovas gali įtraukti į projektą, kuriame jis dalyvauja ar jį rengia. Arba institutas ar katedra, kuriai priklausai, gali pakviesti į jų rengiamą projektą. Tuomet ir vėl iškyla klausimas, nuo kurio ir pradėjome: gal yra normalu, kad pusė doktorantų studijas nutraukia, nes tą lemia formali, neįveiklinta doktorantūra, doktoranto išgyvenama vienatvė, kai jis neįtraukiamas į jokiais grupes, o podoktorantūrinė ateitis neaiški.

Dagienė: Dar noriu pridurti apie užsienio patirtis. Esu daug skaičiusi apie doktorantūrą nutraukiančius studentus, identiški procesai vyksta ir Vokietijoje, ir Nyderlanduose, ir kitose išsivysčiusiose šalyse. Šioms šalims lengviau užpildyti doktorantūros vietas pritraukiant gabius užsieniečius, pas juos 50–70 procentų doktorantų yra užsieniečiai. Gal kiek kitaip yra humanitariniuose moksluose, kur svarbi kalba, tuomet tas laukas susiaurėja.

Vasiliauskas: Na, regis, Laura Laurušaitė yra sakiusi, kad galimas kelias yra įstoti į podoktorantūros studijas Latvijoje arba Estijoje, nes jiems reikia užsienio studentų, o įstojusiajam tai gali suteikti galimybę atlikti podoktorantūros studijas užsienyje, jų metu važiuoti į kitas šalis stažuotis.

Satkauskytė: Estai šiuo požiūriu yra tikrai gerai sutvarkę savo studijas, turi daug kursų anglų kalba, bet jau pasigirsta balsų, kad tokiu būdu skurdinamos nacionalinės kultūros ir literatūros studijos, todėl pusiausvyra šioje srityje svarbi.

Vasiliauskas: Vokietijoje, pvz., sakoma, kad daug ką lemia vadovas – jei jo statusas mokslo pasaulyje aukštas, tai ir jo doktorantai turės karjerą, jei ne – viskas bus gerokai kebliau.

Dagienė: Dar galėčiau patarti stojantiems į doktorantūrą – svarbu žiūrėti, kas yra tavo būsimas vadovas, kaip jis bendrauja su doktorantais ir kolegomis, kas yra jo

straipsnių bendraautoriai, kur straipsniai skelbiami ir kokiose konferencijose jis dalyvauja. Dar svarbu tinkamai pasirinkti instituciją ir daugiau sužinoti apie tos institucijos vidinę kultūrą. Visa tai reikėtų pridėti prie tyrimų tematikos.

Satkauskytė: Bet tokie dalykai turi ir trūkumų, nes doktorantui gal ir gerai, tačiau pačiai mokslo sistemai – tai tikrai ne. Nes kas gi bus, jei vienas žmogus sukaups daug doktorantų?

Žekaitė: Gal vis dėlto svarbu nesusikoncentruoti į tai, kad akademiko karjera truks dvidešimt ar daugiau metų, reikia orientuotis į tai, kad tai gali būti penkerių ar dešimties metų darbas: žmogus ateina, padirba ir matydamas kitas perspektyvas išeina. Šis klausimas tikrai egzistuoja ir kitose darbinėse sferose: kaip pritraukti jauną žmogų, kaip jį išlaikyti? Šiuo metu jauni žmonės yra linkę keisti darbovietes ar net specialybes. Kita vertus, lyg ir galima doktorantą pritraukti trumpam laikui, o paskui jį paleisti, tikintis, kad po kelerių metų jis vėl sugrįš.

Satkauskytė: Deja, taip yra visur, kad į akademinį pasaulį, kartą iš jo pasitraukus, yra labai sunku sugrįžti. Dėl daugelio priežasčių. Gal svarbiausia – kad atitrūksti nuo naujausių tyrimų.

Dagienė: Kadangi mano disertacija susijusi su mokslu apie mokslą ir mokslo bendruomenę, tai tyrimai rodo, kad Lietuvos tarpinstitucinis bendravimas yra labai mažas. Jeigu pažiūrėtume į išsivysčiusių šalių mokslininkų publikacijose nurodomų institucijų kaitą, matyti, kad dažno mokslininko institucijų sąrašai dinamiškai kinta. Toks mobilumas yra svarbus, nes jis lemia atsinaujinimą. Lietuviai mokslininkai šiuo požiūriu yra labai sėslūs.

Bagdonė: Dėkoju visiems už išsakytas mintis.

Parengė Gintarė Bernotienė,
Karolina Bagdonė, Gitana Vanagaitė